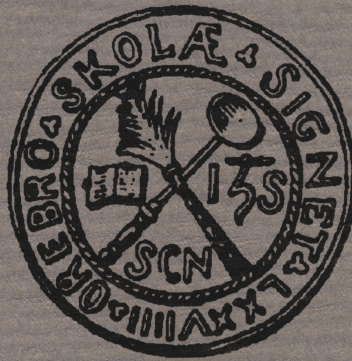

ÖK 2005

ÖREBRO-KAROLINAREN

Nummer 65

2005

ÖK 2005

ÖREBRO-KAROLINAREN

Utgiven av
Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm

Nr 65 2005

Innehåll

Förord	4
<i>Erland Bohlin</i> (intervju), Greta och Sam Adrian	5
Karros gymnastiktrupp med Greta Adrian 1917	10
<i>Johanna Huss</i> , Karros öppna dörr	12
<i>Per-Axel Wiktorsson</i> , Sägner och myter om runstenar i Närke	15
Karolinare på utflykt i runstensland	32
<i>Leif Lindström</i> , Skolverksgranskning och nytt bibliotek	33
<i>Olle Vävare</i> , Leve Lars Wivallius!	39

Redaktör: *Olle Vävare*
Valhallavägen 2 B 191 49 Sollentuna
e-post: vavare@telia.com

Förord

I förfädernas spår

EN ÅRSSKRIFT av det här slaget blir lätt tillbakablickande – något av en årsredovisning som rapporterar vad som hänt sen sist. Den här gången är vår tillbakablick mer omfattande än så. Med benägen hjälp av Per-Axel Wiktorsson gör vi en rundresa till ett antal runstenar i Närke. Det är väl ändå så, gode läsare, att dessa mystiska inskrifter i stenar är ett fascinerande stycke historia för oss alla. Våra båda sällskaps gemensamma vårutflykt till några av dessa sevärdheter knyter ihop den artikeln med sällskapens verksamhet.

Närmare i tiden ligger paret Adrians viktiga insatser för gymnastikens utveckling på Karro och i Sverige. Det är ett stycke nutidshistoria som Karin Lindén berättar om för Erland Bohlin. Att han gjort ett fotografiskt fynd i arkivet ger lite extra krydda åt anrättningen.

Nutidshistoria kan man också tala om när Karro invigde sin nya biblioteksbyggnad, vilket gymnasiechefen berättar om.

Den som sett tillbyggnaden finner att den utförts så väl att den ger skolgården ett positivt tillskott. Snyggt gjort!

Olle Vävare

Hedras den som hedras bör!

GENOM ETT mycket beklagligt förbiseende föll en av ÖrebroSällskapets hedersledamöter bort i den nytgivna matrikeln. Vi ber alla att på sidan 17 föra in följande: Birger Wennberg, lagman, Krokvägen 8, 703 65 Örebro Birger har visat så många prov på sin kärlek till gamla Karro att han motiverat sitt hedersledamotkap flera gånger om!

Erland Bohlin

Greta och Sam Adrian

— *ett klassiskt gymnastiklärarpar*

Erland Bohlin intervjuar Karin Lindén

GYMNASTIKLÄRARE HAR nog satt fler spår i elevers personlighet än många av ämneslärarna — på gott och ont, vågar jag säga när jag samtalar om Karros klassiska gymnastiklärarpar Greta och Sam Adrian med en mer samtida ”klassiker”, nämligen Karin Lindén. Hon tävlade och vann medaljer i gymnastik i tre olympiska spel, vann VM, och så vidare. Sedan blev hon lärare vid GIH i Örebro och känd radioröst i Morgonpasset. Hon var gift med Erik Lindén, som vid sidan av Greta och Sam Adrian var det tredje stora namnet inom Örebros så stolta gymnastikhistoria.

För mig har paret Adrian hittills varit ett slags mytiska personer i Karros förgångna, och jag har förstått att de också varit betydelsefulla i Örebros och Sveriges idrottshistoria, särskilt ifråga om gymnastiken. Nu undrar jag hur Karin skulle vilja sammanfatta deras betydelse.

Karin har mycket att berätta om Greta och Sam Adrian, det mesta utifrån Olle Åhs’ licentiatavhandling från 1989: ”Örebrogymnastikens idémässiga bidrag till utvecklingen inom svensk gymnastik 1912-1950”. Den lyfter fram just dessa tre som de stora impulsgivarna.

Karin menar att de var nydanare både ifråga om den frivilliga gymnastiken, skolgymnastiken och friluftslivet. De ville frigöra sig från Lings exarcerande i trupp, som ju präglade den ärorika ”svenska gymnastiken”. De betonade i stället den enskilda individens rörelser, som skulle utföras med känsla och upplevas som något positivt. Trots motstånd från ”Lingianerna” spreds deras idéer så småningom över Sverige.

Karin minns från sin första termin i Örebro hur kollegan Greta under gymnastiklektionerna kunde sätta sig vid pianot och låta flickorna improvisera rörelser till musiken. Greta ville bygga på rytm, musik och fantasi och ansåg att hon inte hittade någon lämplig form för kvinnogymnastiken förrän hon helt lämnade mansgymnastiken. Karin tycker nu att hon var för ung för att riktigt förstå vad hon såg. Senare utvecklade Greta också ett program för barngymnastik, vilket inte fanns tidigare. Hon kunde så mycket, så mycket!

VILKA VAR då dessa pionjärer?

Karin berättar att Sam kom till Karro 1912 som 30-årig reservlöjtnant och gymnastikdirektör för att efterträda major Fröding som lärare i gymnastik och vapenövningar. Han fick också med sig eleverna i Karolinska läroverkets gymnastikförening, vars elitavdelning han ledde från 1912 till 1933. Efter 1917 försvann skjutövningarna, som enligt Sam Adrian i första hand skulle ses som friluftsdagar, och han började så småningom också ge instruktioner i skidlöpning och skridskoåkning. På hans initiativ tillkom skolungdomens skidtävlingar i Örebro, och det var han som startade läroverksungdomens fjällfärder. Med vissa avbrott för militärtjänstgöring och olika uppdrag verkade han i 34 år på Karro och gick i pension 1945. Han dog 1956. Redan 1912 tog han initiativ till gymnastikgrupper för arbetare vid olika industrier i Örebro, vilket ledde fram till grundandet av Arbetarnas Gymnastikförening (AGF) 1917.

1917 gifte sig Sam med den elva år yngre Greta Borg. Hon var dotter till Karro-lectorn Harald Borg, som bestämde att Greta inte skulle bli konstnär, som hon själv ville (kanske påverkad av sin farbror, älgmålaren Axel Borg), utan lärare.

Hon genomled GCI-åren 1913-135 med dess Ling-drill även för de kvinnliga eleverna. När hon kom tillbaka till Örebro gick hon runt till skolorna och frågade efter jobb, och på Karro mötte hon Sam Adrian, som skickade ut henne att tigga pengar hos grosshandlarna med flera, för att man skulle få igång frivillig gymnastik.

Sam och Greta Adrian fotograferade på en fjällresa med Karro-elever i Tännaldalen påsken 1937.

VÅREN 1917 hade Greta ett kortare vikariat för Sam, och det var nog bara bristen på manliga gymnastiklärare under krigsåren som tvingade skolan att acceptera en kvinna som lärare i detta det manligaste av ämnen på denna pojkskola! Ht 1917 vikarierade hon för Sam som ledare för Karros elitgrupp inom den frivilliga gymnastiken och hade uppvisning med dem i december detta år (se sidan 10). Sedan fortsatte hon som ledare för den lägre avdelningen inom den frivilliga gymnastiken till 1927. Samtidigt hade hon lärartjänst vid olika skolor.

Greta ledde också AGF:s elitgrupp 1917-1934 och gjorde succé vid uppvisningar både i Sverige och utomlands. Succéerna fortsatte under Erik Lindéns ledning 1934-1956. 1917 var Greta också en av grundarna av Örebro Kvinnliga Gymnastikförening och ledde deras elitgrupp "De Grå" till 1937.

Redan det att en ung kvinna ledde en manlig grupp var chockerande, men när hon lät "De Grå" uppträda utan strumpor så att en del av vaden syntes krävde många en anständigare klädsel. Även om hon utgick från Ling gick hon så långt från hans system att hennes gymnastik inte betraktades som "svensk". 1939 anordnades en världsgymnastikfest, Lingiaden, i Stockholm av Svenska Gymnastikförbundet. AGF:s manliga elittrupp, som då leddes av Erik Lindén, fick inte representera Sverige där, trots alla tidigare internationella framgångar. Truppen ansågs inte visa svensk gymnastik.

Sin musikalitet och konstnärlighet utvecklade Greta under de många åren som pensionär — hon dog 87-årig 1981. Hon målade tavlor och tonsatte dikter av Jeremias i Tröstlösa, Dan Andersson och Harriet Löwenhjelms.

Makarna Greta och Sam Adrian fick tre barn. I ett första, mycket kortvarigt äktenskap hade Sam också en dotter, Karin född 1911, gift Looström, och avliden i juni 2005 i Visby.

Gretas och Sams barn är alla i livet: Lisbeth, född 1920, blev gymnastikdirektör, fil.-lic. och adjunkt i Göteborg, Per Henrik, född 1927, blev chefrådman i Göteborg, och Lars, född 1932, blev ingenjör och utbildningsledare i Saltsjö-Boo.

VI ÅTERKNYTER samtalet till Sam Adrian. Jag har hört av gamla Karro-elever att Sam kunde vara lika hård som andra gympakaptener. Vad vet Karin om det?

— Jag träffade aldrig Sam, säger Karin, men Greta har berättat både om hans ledarförmåga och om hans brist på smidighet. Hon sa att somliga pojkar dyrkade honom, andra avskydde honom. Samtidigt fick han sådan kläm och pli på dem. Även om han från början var mycket sträng så mjuknade han under årens lopp och blev annorlunda mot sina skolpojkar. Under hans senare år på Karro skulle det aldrig falla honom in att daska dem i baken med ridspö eller gå bryskt tillväga, enligt Greta. Pojkarna lärde sig tycka väldigt bra om Sam, han tog dem med humor.

Min sista fråga är hur Sams och Gretas idéer förts vidare och vilken betydelse de hade för Erik Lindén och för Karin själv, när dessa på samma sätt kom att spela viktiga roller i Örebro och Sveriges idrottshistoria.

— Successivt har deras idéer slagit igenom i Sverige och nu finns ju inte något kvar av Ling-exercisen. Erik började som 19-årig skoarbetare i AGF och fick med paret Adrians hjälp gratislektioner av Karro-lärare så att han kom in på GCI som den förste med dispens. Sedan tog han över både elitgruppen och flera skolor i Örebro. Paret Adrian var tveksamma till tävlingsgymnastiken, när den växte fram på 1940-talet, men Erik drev på och ville uppmuntra både uppvisnings- och tävlingsgymnastik, och han var framgångsrik både som tränare och ledare för landslaget. Motionsgymnastiken var ändå det viktigaste, precis som för Sam och Greta.

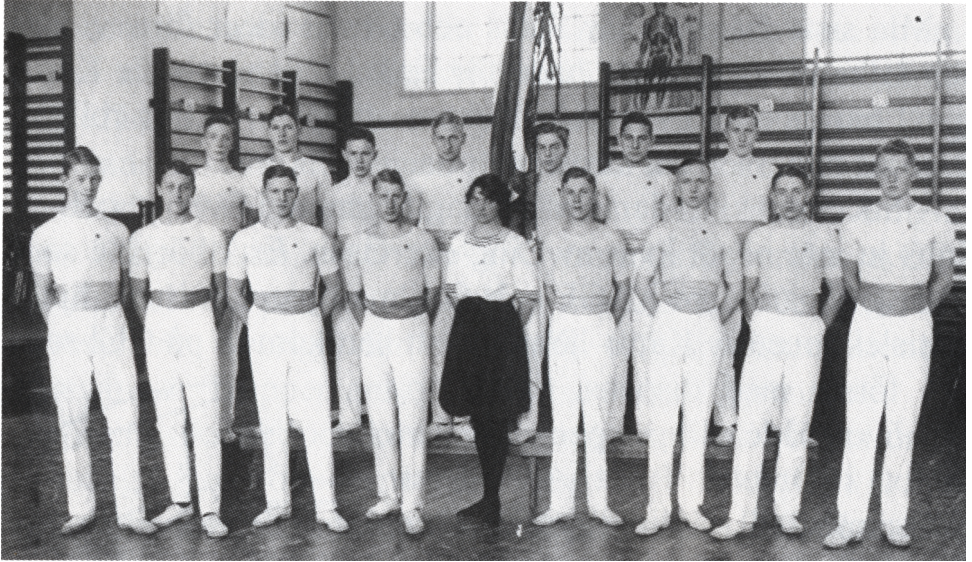
— Det som lever kvar är också själva grundidén och utgångspunkten, att meningen med gymnastiken är den enskilda individens upplevelse: kroppsmedvetenheten, rytmen, dansen, öppenheten mot omvärlden – både inom vuxen- och barngympa. Greta och Sam var verkligen giganter i sitt nyskapande, värda en framträdande plats i gymnastikens – och Karros! – historia.

Den som hört Karin Lindéns entusiasmerande Morgonpass känner igen tonfallet!

Erland Bohlin
Karikaturporträttet av Sam Adrian är signerat K. Erne.

Karros gymnastiktrupp med Greta Adrian 1917

I SÄLLSKAPETS ARKIV i Sibiriens källare hittade jag detta foto av Karros gymnastikförenings uppvisningstrupp i gymnastik 1917 tillsammans med den tillfälliga tränaren Greta Adrian, 24 år.

Fotot är uppenbarligen taget i anslutning till truppens uppvisning den 16 december 1917, vilken dagen efter fick följande recension i Nerikes Allehanda: ”Deras uppvisning i fristående rörelser blev ej i början fullt så lyckad som man annars är van att se av denna förening. Däremot blevo deras hopp, av vilka kunna nämnas sidohopp på häst, överslag på plint samt det s.k. gäddhoppet, med några få undantag så väl utförda som man eg. kunde begära.”

Till skillnad från många andra foton finns här alla deltagarnas namn angivna, och jag blev nyfiken att veta vad det blev av de femton gymnasterna. Till min överraskning fann jag bland annat att tre av dem några år senare tävlade i OS i Antwerpen 1920 och tillsammans erövrade fyra guldmedaljer! Håkan Malmrot har blivit ihågkommen som en framstående simmare, men inte de två gulmedaljörerna i ”Truppgymnastik, svenskt system”. Om denna tävlingsgren vet jag bara att den infördes vid OS i London 1908 och att Antwerpen var sista gången den förekom. (Sverige vann alla tre gångerna).

— Det här är i sammandrag vad jag vet om de femton Karrogymnasterna (bakre ledet från vänster):

Karl August Hedin, f 99, student 1918. Ekonomidirektör ESAB, Solingen. Död 1990 i Spånga.

B Helge Gustavsson, f 00, student 1919. Avdelningschef vid Caltex Oil i Örebro. Död 1981 i Örebro. Allround idrottsman, känd under smeknamnet "Haja". Han blev guldmedaljör vid OS i Antwerpen i Truppgymnastik, svenskt system.

Werner Rouget de S:t Hermine, f 00, student 1919. Föreståndare för Bolidens yrkesskola. Död 1970 i Skellefteå.

Tryggve Thörn, f 98, slutade vt 1918 för att fortsätta vid handelsgymnasiet. Handelsstudent 1919. Bankkamrer vid SHB i Rättvik. Död 1980 i Rättvik.

Karl A Lundell, f 00, student 1919. Redaktör på NA, ombudsman för Örebro fastighetsägarförening. Död 1990 i Örebro. Känd som "Kalle Lunta".

Gösta Fast, f 01, student 1919. Flyttade till Göteborg 1922 som teknolog. Sedan till Colombia.

Sven-Erik Eriksson, f 01, student 1919. Civilingenjör, vice VD för Asea. Död 1959 i Västerås.

— Främre ledet:

Nils J Årmann, f 99, student 1918. Civilingenjör, disponent, Värmlands Björneborg. Död 1993 i Nyköping.

Håkan Malmrot, f 00, slutade vt 1917 för att fortsätta vid tekniskt gymnasium. Chef för Gasverket i Karlskrona. Död 1987 i Karlskrona. Två guldmedaljer i simning vid OS i Antwerpen.

Sture H Ericsson-Evréus, f 98, student 1918. Kapten, gymnastikdirektör i Helsingborg. Död 1945 i Helsingborg. Guldmedalj i OS i Antwerpen i Truppgymnastik, svenskt system

Gunnar Walldén, f 97, slutade vt 1918 för att fortsätta vid handelsgymnasium. Handelsstudent 1920. Kontorist hos Adv. F. Dahlberg i Örebro. Utvandrade till USA 1926.

Greta Adrian, f 93, gift 29 mars 1917 med Sam Adrian.

Erik Palmborg, f 01, student 1921. Kapten, VD och delägare i Örebro Skofabrik. Död 1993 i Örebro.

Sten Lindqvist, f 99, student 1918. Sparbankskonsulent i Örebro. Död 1946 i Örebro.

J Ragnar Jeansson, f 99, slutade vt 1920 för att fortsätta "vid kemisk högskola i utlandet". VD för Nya Margarinfabriken Svea i Kalmar. Död 1972 i Kalmar.

Bertil Lindroth, f 98, slutade vt 1918 "för övergång till skogsstaten". Sågverksarbetare. Död 1987 i Sala. "Närmast sörjande är en brorsdotter".

Erland Bohlin

Karros öppna dörr

Av Johanna Huss, ESTA2

— NEJ!

Kajsa skrek till och vaknade med ett ryck. Det var morgonen innan valborg, och med massor av tankar om vad som skulle hända på valborg hade hon totalt glömt bort det allra väsentligaste.

Nej, nej, nej, tänkte Kajsa när hon klev upp ur den mest vedervärdiga säng hon nåsin sett. Svettfläckar vara bara förnamnet, en unken gammal stank svepte förbi henne. Det måste vara alla mardrömmar om det hon glömt att göra!

Kajsa grep tag i sin morgonrock och sprang fort ut i köket.

Nu måste hon ta tag i det här. Men vad skulle hon skriva? Till en spanjor som hon aldrig träffat? Pinsamt, usch vad pinsamt.

Tänk om han är vrålsnygg med världens finaste mage. Och till den snyggingen skulle hon skriva ett brev om Sveriges skolor och hennes egen skola, Karro.

Två timmar kvar, sen ska brevet lämnas till läraren som ska skicka iväg det till spanjoren. Men vad ska hon ta upp?

Saker som är viktiga för henne, som att städtanterna skaffat en ny fräsch tvåll till tjejtöjan, eller saker som faktiskt intresserade många människor? Nej, i denna fråga skulle hon inte vara egotrippad. Klart spanjoren ska få veta hur skolorna fungerar för oss gymnasieelever och inte hennes personliga åsikter. Fast innerst inne kände hon hur hon egentligen ville beskriva sig själv, bara Kajsa.

Hon började kladda ihop lite text på ett papper. Förutom att pennan läckte tyckte hon att det började bli riktigt bra.

Hej Juan!

Nu sitter jag vid mitt köksbord och ska snart kila iväg till skolan. En skola som har allt, de svenska skolorna har nämligen allt en elev kan begära, och den är enligt mig i världsklass. Det finns inte många länder som har det så lyxigt som vi häruppe i kalla Norden.

För det första är gymnasiet inte obligatoriskt, för det andra finns det gott om linjer som kan locka alla olika individer. Vi kan välja bland 17 nationella program och 35 nationella inriktningar. Dessutom kan vi välja bland över 850 kurser i olika ämnen. Vi har allt från 50-poängskurser till över 200-poängskurser, där poängtalet anger det högsta antalet undervisningstimmar (men oftast är det verkliga antalet lägre).

Målet är att ta studentexamen, vilket du kan göra om du gått i en gymnasieskola i tre år och uppnått vissa poäng.

Men vi har många andra förmåner, vi får t ex gratis lunch i skolan. T o m den kan du välja bort mot något annat mumsigt i cafeteria, som de flesta skolor har.

Hur det är att gå på andra svenska skolor har jag lite svårt att uttala mig om, eftersom jag bara går på en, och det är Karolinska skolan. Bara namnet gör att det låter som en fin skoJa, eller hur? Det är ett läroverk som har sina rötter från 1300-talet. Granne med Örebro slott ligger det centralt med mysiga parker tätt intill. Du har nära till buss-trafiken och underbara promenadsträckor till och från skolan. Eftersom Örebro är en cykelstad går det också bra att trampa iväg till det fina läroverket. Även till utseendet ger skolan en perfekt bild med flera byggnader från olika tider. Det är alltså inte en enda nybyggd klump utan flera byggnader som man kan vila ögonen på.

Karolinska skolan har tre nationella program: estet-, samhälls- och naturvetarprogrammet, och med ett sådant utbud har vi självklart många tappra elever också, hela 900 "piltar".

"Piltar" är beteckningen på både pojkar och flickor som går på Karolinska skolan.

Det är otroligt kul och bra att gå på Karolinska skolan, eller Karro som den kallas. Det är en välordnad skola som har mycket att erbjuda, många föreningar och olika slags råd och styrelser genom vilka elevernas åsikter kan komma fram på ett bra sätt. Här på Karro kan man verkligen vara sig själv, tycka vad man vill och se ut hur man vill. På Karro öppnar vi dörrarna för varandra, och jag vill öppna en dörr för dig Juan, så att du kan se möjligheterna och visionerna på en bra svensk skola. Kanske du någon gång kan bli en ädel pilt?

*Med vänlig hälsning
Kajsa*

KAJSA TITTADE snabbt genom brevet. Tänk att den snygga spanjoren kommer att läsa mitt brev, hoppas han blir nöjd, tänkte hon. ”Jag kanske ska spraya lite av den nya parfymen Jag fick av mamma förra veckan? Nja, den luktar förstås gott, men det kanske blir lite för mycket. Nej, nu får jag ta mig i kragen och dra iväg med brevet.” Hon fick t o m springa för att komma i tid. Nu var det bara att gå till lärarens fack och dimpa ned brevet om Sveriges, respektive Kajsas egen gymnasieskola.

Äntligen var det gjort. På väg hem luktade det vår. Nu kunde hon verkligen slappna av. Brevet var skrivet och valborg stod för dörren. Inget kunde gå fel nu, absolut ingenting.

DENNA UPPSATS prisbelönades i den årliga uppsatstävling för Karro-elever som våra två sällskap gemensamt inbjuder till. Uppgiften detta år var att skriva ett brev till en jämnårig brevvän i ett utomnordiskt land och berätta om den svenska gymnasieskolan idag och om hur det är att vara elev just på Karro. Utöver penningpris ingår publicering av det vinnande bidraget i Örebro-Karolinaren. Ett andrapris gick till Camilla Savonen SP1A.

Sägner och myter om runstenar i Närke

av Per-Axel Wiktorsson

RUNSKRIFTEN ÄR ett av många skriftsystem. Den anses ha uppstått vid Romarrikets nordgräns så tidigt som under det första århundradet e. Kr. Förebilden anses ha varit vårt latinska alfabet, som hade skapats av romarna redan flera hundra år f. Kr. Runorna spreds snabbt bland germanerna i Nordvästeuropa och nådde Skandinavien senast på 200-talet e. Kr. Danmark verkar ha varit ett tidigt centrum för konsten att använda runor. Endast ett fåtal människor behärskade dock denna konst och därför betraktades runtecknen av gemene man som magiska. Runskriften ansågs vara *reginkunnr*, ”given av gudarna”.

Den äldre runraden omfattade 24 tecken, vilket passade väl, eftersom germanernas språk byggde på ett 25-tal ljud. Så förblev det under hela den urnordiska språkperioden, ända från 200-talet fram till omkring 800. Då uppstod en ny runrad, den yngre, med endast 16 tecken. Det medförde att vissa runtecken fick beteckna två eller flera ljud. Den yngre runradens normalrunor, som möjligen uppstod i Norge, innebar en förenkling i användandet av runorna. Den togs något senare upp i Danmark och fördes först därefter till Sverige.

UNDER TIDEN hade en ännu enklare runrad, också med 16 tecken, kortkvistrunorna, uppstått i Norge och sedan spritts direkt till Sverige. Därför är Sparlösaasten och Rökstenen, båda från 800-talets början, ristade med sådana runor. Vi är därmed inne i den runsvenska språkperioden, från omkring 800 till omkring 1100.

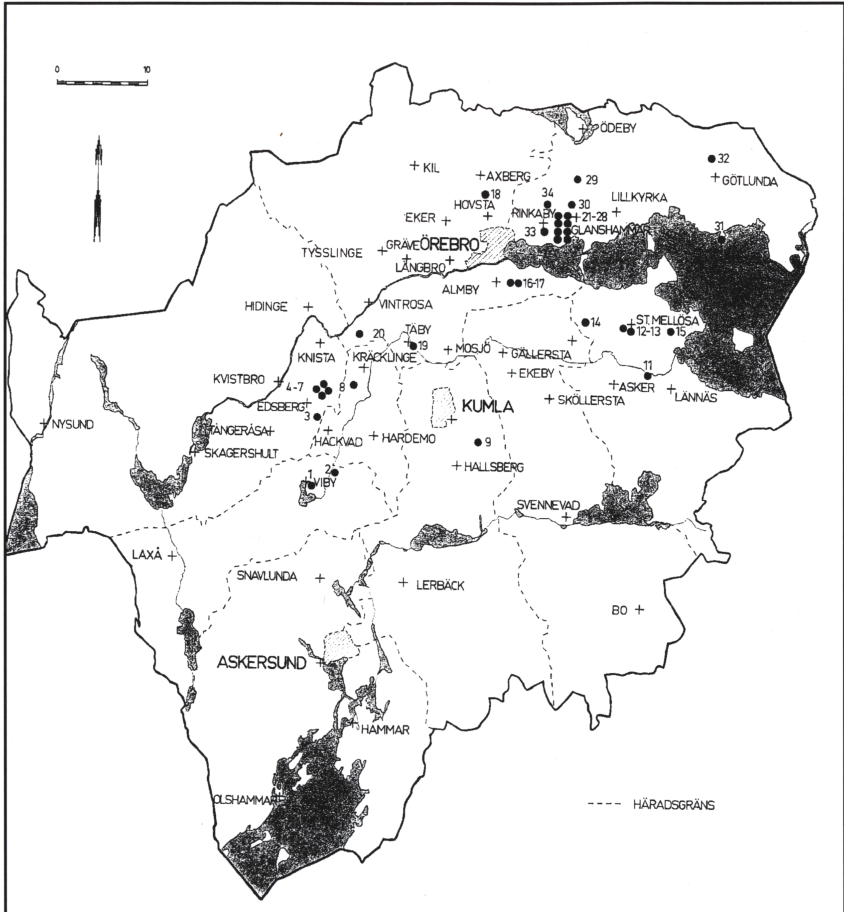
Runristandet fick sin kraftigaste blomstring just i Sverige med omkring 2 500 ristningar på sten och därutöver omkring 1 000 ristningar på lösföremål. Av Sveriges runstenar finns hälften, omkring 1 250, i Uppland, men också Södermanland har många ristningar. Överhuvudtaget är runstenar främst en svealändsk företeelse, medan de är tämligen fåtaliiga i Götaland (och riktigt sällsynta i Norrland). Närke utgör ett övergångsområde mellan Svealand och Götaland och runstensbeståndet är här tämligen ringa.

Runorna var en ersättning för den latinska skriften. De fyllde en viktig funktion så länge den latinska skriften inte var mera allmänt spridd och brukad. Den latinska skriften med sina 28 tecken var emellertid ett överlägset skriftsystem. Trots att runtecknens antal i början av 1100-talet utökades till omkring 25 genom de s.k. punkterade runorna, kunde de i längden inte stå emot trycket från den latinska skriften. Men som en inofficiell skrift fungerade runorna under hela den fornsvenska språkperioden, från 1100-talet fram till början av 1500-talet, och i mera isolerade trakter av vårt land, såsom Gotland och framför allt Dalarna, användes de ända in på 1800-talet.

Termen reginkunnr ovan antyder det magiska i synen på runorna. Magin var någonting som runmästarna själva understödde, framför allt genom lönnrunor. Det var runor som fordrade ett visst beräkningssätt för att kunna tydas. Ett sätt var att ange en runa genom att markera dess läge i runraden. Ett annat sätt var att åsyfta en runa genom att i stället ange runan före eller efter den som avsågs i runinskriften (s. k. förskjutningsrunor).

RUNINSKRIFTERNA I NÄRKE finns utförligt beskrivna i *Närkes runinskrifter*. Där har varje inskrift i landskapet betecknats med bokstavskombinationen *Nä* följt av ett nummer. Detta beteckningssätt följs i denna uppsats.

Det är påfallande att inemot hälften, närmare bestämt 17, av de numera 35 runminnesmärkena från Närke har påträffats under de senaste hundra åren. Detta har medfört att fyndbeståndet under denna tid har ändrat karaktär, inte bara geografiskt utan också, och främst, typologiskt. Man behöver bara tänka på Nä 2 (Väla, Viby socken, fingerring av guld, nu i Statens historiska museum, SHM), Nä 10 (Mariedamm, Lerbäcks socken, guldbrakteat, nu i SHM), Nä 13 (Kyrkan, Stora Mellösa socken, fragment av lock till gravkista, se nedan) och Nä 20 (Granhammarskyrkan, Vintrosa socken, gravhäll, nu i Örebro läns museum, ÖLM) för att förstå att Närke har fått flera nya typer av runristningar under denna tid.

Kartan är hämtad ur Sven B. F. Jansson, Närkes runinskrifter.

Kärnan i det av ålder kända beståndet av runstenar från Närke utgörs främst av jordfasta minnesstenar, vilka har undgått ödet att brytas sönder och användas som byggmaterial eller att på annat sätt allvarligt skadas. Jag tänker på Nä 9 Vestastenen, Nä 11 Hummelstastenen, Nä 13 stenen i vapenhuset i Stora Mellösa kyrka, Nä 31 Lunger-stenen, Nä 32 Urvallastenen och Nä 34 Nastastenen. Men hit hör också Nä 15 Åsbystenen (liggande jordfast block) och Nä 19 Täbystenen (inmurad i kyrkväggen).

Om alla de nämnda stenarna gäller att de i ett mer eller mindre fullständigt skick har bevarats till våra dagar och att de alltså fram till nu varit kända av befolkningen i respektive bygd och väckt undran och nyfikenhet. Runskriften har från äldsta tid varit föremål för mytbildning och övertro. Redan i forntiden kallades runskriften *reginkunnr*.

Sådant är naturligt för ett skriftsystem, som har använts inom en befolkning, där den stora majoriteten har varit illitterat. Detta var något som inte upphörde i och med den runsvenska periodens slut. Ända fram till våra dagar har uppgifter om myt och övertro kring runminnesmärken traderats. Här nedan skall några sådana runstensmyter från Närke återges.

MATERIALET

Nä 9. Vesta, Kumla socken. — Stenen ”står rest drygt 1 km Ö om Övre Vesta, omkring 200 m SV om södra ytongfabriken i Hällabrottet, 15 m NNV om en torpstuga, 3 m N om landsvägen Vesta-Yxhult”. Se Fig. I.

Richard Dybeck uppger i sin Reseberättelse 1861 att stenen då kallades Krusesten. Detta är dock troligen ett missförstånd. C. F. Bergstedt har säkerligen träffat det rätta, när han i sin Reseberättelse 1844 om Vestastenen skriver: ”Strax bredvid denne ligger en annan sten, kallad ”Kung Krus sten”, med många fördjupningar, som likna spår af menniskor och djur och af allmogen för sådane anses. Ingen visste något om Kung Krus.” Sven B. F. Jansson skriver 1975 att stenen finns kvar och ännu (2004) ligger den i vägkanten vid vägskalet 50 meter öster om Vestastenen, ett par meter från själva vägskalet. Stenen är påfallande genom sin ojämna yta. Ytan har ansetts vara ornerad, ”krusad”. Det finns i vårt språk ett verb krusa, som bl.a. betyder ”utsmycka, förse med ornament l. utsirningar”. Vi har också ett substantiv krus, som kan betyda ”utsirning, ornering, utsmyckning”. Tydligt har krusesten ”den utsirade stenen” kommit att tolkas som Kruses sten och Kruse har i folktraditionen blivit betraktad som en kung. Att runstenar förknippas med mytiska kungar (och gudar) är inte ovanligt, se nedan Nä 11 och Nä 31.

Men den lilla Krusesten har ändå fört över något av sin mytflora till Vestastenen. I början av 1800-talet uppgavs sålunda att runstenen ansågs märklig på grund av att en kung skulle ha stupat där. Det kan knappast vara någon annan än kung Kruse som här går igen.

Fig. 1. Nä 9. Vesta, Kumla socken.

Fig. 2. Nä 11. Tälje bro, Odensbacken, Askers socken. Nu i Hummelsta, Stora Mellösa socken.

Nä 11. Tälje bro, Odensbacken, Askers socken (nu i Hummelsta, Stora Mellösa socken). — Stenen står ”30 m V om stora landsvägen Örebro—Stora Mellösa-Odensbacken, 50 m NV om skälet mellan denna väg och vägen till Segersjö, 2 m S om infartsvägen till Hummelsta 210. Här gick tidigare stora landsvägen.” Se fig. 2.

Stenen har tidigare varit rest i anslutning till gravfältet i Odensbacken, vilket en gång har fungerat som ättebacke eller begravningsplats för en by eller ett större område. Den har tydligen stått vid den del av ättebacken som vette mot Täljeån, eftersom kyrkoherden i Asker Ericus Ramstadius 1667 låter meddela: ”Runnesten ligger om kull söder om tällie broon.”

Den utförligaste beskrivningen av stenens läge ger P. B. Berndes i ”Anteckningar till Sagan om Habor och Signild” (1819): Där ”stora stråkvägen tages af till Stora Mällösa, ligger straxt till vänster en Backekulle på Talby utmark, kallad Odensbacken, vid hvilcens sydvestra sida, i kanten af kärmarken är en Springkälla, som äfven benämnes Odens källa, till hvars hälsokraft Folket har mycket förtroende. Fordom skall denna Backekulle varit ymnigt beväxt med Ekar, men nu äro blott några få sådane på Östra sidan öfrige [...] På östra sidan om nyssnämnde Backe ligger, till höger om vägen, en medelmåttig och något kullrig Runsten, ibland flere hopvräkte större stenar. Denne tillika med dem, synes hafva blifvit undanröjd, då väg därsammastädes först anlades.”

I ett protokoll för Askers häradsrätt 1824 28/6 omnämns runstenen på följande sätt: ”Och ett stycke längre i norr eller närmare Telge-bron, strax inwid östra sidan af gärdesgården visades inom Thalby äng en kullfallen Bautasten med synbar Runeskript, hwilken tycktes beteckna namnet ”Gejrunder”; men hvars öfriga innehåll ej befanns tydligt ... ” Detta är ett gott exempel på att kunskapen om runorna ännu var levande i bygden. Jämför Nä 31 nedan.

Nils Gabriel Djurklou skriver 1849 i "Diverse annotationer rörande Nerike" om den då till Hummelsta flyttade runstenen: "De fleste trodde att det var Odens grafsten, och sade en gammal gumma vore ej svårt att veta skriftens innehåll, ty hennes mor hade sagt henne det. Då jag frågade henne derom svarade hon: Jo, på den ena sidan står det

Om du vänder mig ikring

Får du se underlig ting

när en då gjorde det, så feck en se att det stod något te läsa på den si'a og — och det va

Lägg mig der jag låg

annars får du skam för det du såg

och var det bäst att också göra det, för det [är] allri nå godt med te förstöra tocket der." Möjligen syftar den sista tvåradningen indirekt också på att runstenen på 1820-talet hade flyttats från Täljeån till sin nuvarande plats i Hummelsta.

I själva verket är stenens budskap betydligt mera fridsamt än vad sägnen ville göra gällande. Den lyder i översättning till 2000-talssvenska: "Björn och Gervat lät resa denna sten efter Ebjörn, sin far. Gud må hjälpa hans själ."

Nä 13. Kyrkan, Stora Mellösa socken. Vapenhuset (2 fragment).

— Det större fragmentet "är sedan år 1952 inmurat i vapenhusets Östra vägg, omedelbart till vänster om ingången till långhuset. Det mindre stycket förvaras .. i en materialbod inne i vapenhuset." Se fig. 3. Här föreligger alltså två fragment av en runristad kalkstenshäll, av

Fig. 3. Nä 13. Kyrkan, Stora Mellösa. Vapenhuset (2 fragment).

vilka det större fragmentet här är av intresse. Det är inmurat upp och ned i kyrkans vägg men låg tidigare som underlag till en pelarbas. Inskriften lyder: sbialbudhi:l.... De båda fragmenten upptäcktes så sent som 1937, men trots att fyndet är sent, har ett slags mytbildning om stenen uppstått i kyrkans hägn.

Textpartiet bör egentligen tolkas "Spjällbode (ett namn) l(ät resa stenen) ...", men namnet har ibland tolkats såsom "budbäraren", alltså "överbringaren av (det kristna) budskapet", kanske "missionären". Någon gång har man också låtit fantasin skena vidare och menat att inskriptionen skulle ha haft innebörden "Budbäraren lät bygga kyrkan ..", trots att det knappast kan råda någon tvekan om att den för runinskrifter vanliga formeln här måste användas vid översättningen: "Spjällbode lät resa (eventuellt lägga) stenen ...".

Nä 15. Åsby, Stora Mellösa socken. Liggande stenblock.

— Stenblocket "ligger i en åkersluttning 30 m Ö om mangårdsbyggnaden i Åsby 1", 45 m Ö om landsvägen Åsby-Biskopsvrak". Se fig. 4.

I trakten har den uppfattningen funnits att denna liggande runsten har varit en offerhäll, en uppgift som för första gången synes uppträda i skrift hos Nils Gabriel Djurklou i Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1861, 1862

Fig. 4. Nä 15. Åsby, Stora Mellösa socken. Liggande stenblock.

och 1863: ”Åsbystenen...synes hafva varit en gammal offerhäll, ett antagande, hvartill ej blott stenens form och läge samt den derå befintliga skålformiga fördjupningen med derifrån utgående rännlika tumsdjupa skuror, än flera andra finnsheter gifva anledning. Han ligger på sandåsen till höger om vägen, som från landsvägen vid Egeby löper genom Åsby till gårdarne Wrak (Munkwrak, Biskopswrak och Bondwrak), och har ett sådant läge att dess uppåtvända sida något sluttar emot norr, hvadan — om den varit en offerhäll — de offerande sannolikt stått på denna sida med ansigtena emot söder, och dervid haft framför sig icke blott solen utan ock en af de vidsträcktaste utsigter öfver Hjelmaren och Qvismaredalen, som denna trakt har att erbjuda.

Helt nära och på endast 80 å 90 fots afstånd från stenen finnes äfven en källa med godt och klart vatten, hvilken ända in i senare tider varit offerkälla; och om sjelfva runohällen berättade ställets egare en 80-årig man att efter hvad han hört äldre folk säga, då han först flyttade till Åsby, skulle de gamle i forntiden vid sina gillen samlats kring stenen under sång och glam, samt användt den runda fördjupningen att deruti ställa dryckeskannan.”

Inskriften börjar anuatr : let : hika : ”Anund(?) lät hugga...”, men Djurklou läste let risa ”lät resa” och ställde sig därför tvivlande till tanken på att hällen varit en ”blothäll”.

Herman Hofberg skriver 1868: ”Man tror att stenen från början varit en hednisk blot-hall, för hvilken förmodan man hemtar stöd af den i stenen varande skällika gropen och några rännformiga fördjupningar, jemte det, att de gamles plägsed att vid sina gillen samlas vid stenen, då dryckeskannan ställdes i den runda fördjupningen, icke osannolikt torde varit ett dunkelt minne af den hedniska offerfesten, om hvilken förofrigt en, några famnar från stenen liggande, gammal offerkälla utgjorde ännu en erinring.”

*

I ANSLUTNING till runhällen har bland annat påträffats ett gravklot. Det hittades redan 1857 och omtalas (och avbildas) i ett brev från Djurklou till Carl Säve 1859 14/7. Gravklotet beskrivs där som ”en märkvärdig hjelmformad sten, funnen uti en ätthög wid samma by, Åsby ...”. Det karakteriseras 1866 av Richard Dybeck som ”ett ”rundhufve” af sten”. Dybeck skriver härom i ett brev till G. Stephens 1873 5/7 och kallar klotet ”en klotlik sten, enligt hvad bönderna bedyrade, med runor; kanske oldnordiska”.

I ett brev 1874 1/1 tar Djurklou upp frågan om klotet och kallar det ”den af mig för många år sedan vid Åsby i Mällösa socken erhållna hjelmformiga stenen, hvilken är nära beslägtad med den af Dr Hofberg funna vid Nählsberg i Westra Näriike, Ingelsta stenen och öfrige klotrunda ristade stenar, som nu flerstädes anträffats i eller på griftekullar.” Stenen som hade ”påträffats i en grafkulle med brända ben, kol och lemningar af en sax, liknande våra ullsaxar har inga runor ...”.

Egendomligt formade stenstycken, som finns i närheten av runstenar, får ofta rykte om sig att ha blivit formade av människor för länge sedan. Nu (2005) står sålunda lutad mot laduväggen i Åsby 1¹⁸ en bottenplatta till en gammal kakelugn. Plattan är av kalksten. Ortsbefolkningen har antagit att också denna platta är av hög ålder, men den har säkerligen formats för sitt ändamål på 1800-talet.

Nä 19. Kyrkan, Täby socken. Sakristians östra yttermur.

— ”Stenen är inmurad ... 4 m S om sakristians nordöstra hörn.” Se *fig. 5*. 1667 skriver kyrkoherden i Mosjö C. O. Taxingius beträffande Täbystenens att det ”säjes att thenna Steen eller Runska Skrift, skulle witna, thet Täby kyrckia skulle warit först vpbygd medh Mose offer, thet är som man wil vttydat med thet offer som föll widh Mosiö kyrckia.”

Richard Dybeck skriver 1873: ”Inskriftens innehåll outredt.
”Di säger dä ska stå bätter på baksia”, yttrade en Närikesbonde.”

Dessa spekulationer kring stenens inskription beror på att ristningen saknar ett begrip- ligt innehåll. Men med detta konstaterande ”är Täbystenens gåta icke löst”, såsom Sven B. F. Jansson uttrycker saken 1975. Sakristian med den vägg i vilken runstenen

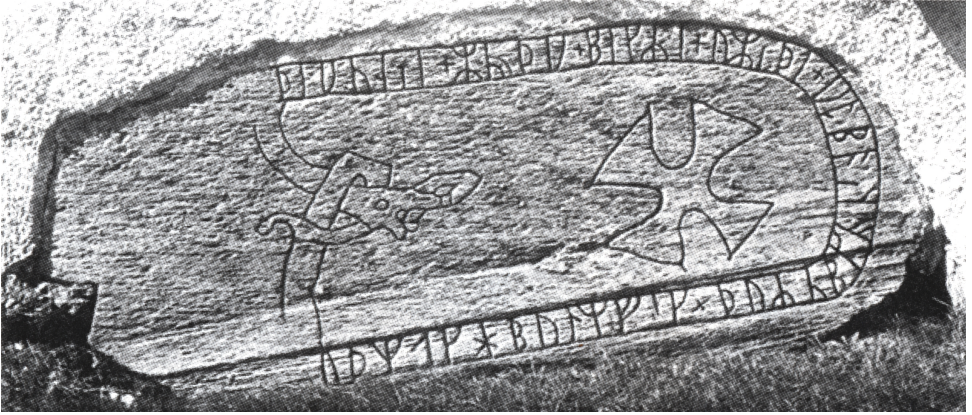

Fig. 5. Nä 19. Kyrkan, Täby socken. Sakristians östra yttermur.

är inmurad byggdes 1666 eller 1667. Eftersom runstenen murades in med ristningen vänd utåt, bör den ha betraktats som ett minnesmärke redan då. En tradition om inskriftens innehåll har – såsom ovan nämnts – skapats redan på 1600-talet. Den betraktades tydligen vid den tiden som gammal och bör därför ha varit ett par hundra år äldre än så. Därför bör stenen vara medeltida.

Förklaringen till att ristningen inte kan tolkas torde vara att den medeltida ristaren inte var runkunnig men ändå sökte kopiera en äldre ristning.

Nä 31. Södra Lunger, Götlunda socken. — Stenen ”står rest på Lungersåsens södra del, 2,5 km söder om avtagsvägen till Norra Lunger, 800 m NNV om Bokärr”. Den ”är rest mitt i en liten ÖNÖ-VNV orienterad skeppssättning, Ristningsytan vetter mot SSÖ”. Se fig. 6.

Olof Celsius meddelar efter ”Mag. Hallman”: ”Bönderna på orten kalla thenna stenen Konung Sigges sten, som kunnat många Konster, och warit 12 alr lång, neml så lång som dess graf, som dhe ock wijsa dersammastädes, med stora stenar om kringlagd.” C. F. Bergstedt skriver 1844: ”Den kallas af allmogen Kung Sigges sten”. Ännu Herman Hofbergs Reseberättelse 1868 talar om ”Kung Sigges sten”.

Fig. 6. Nä 31. Lunger, Göt-
lunda socken.

I ett brev 1867 17/7 skriver han "att Lungerstranden, där denna sten återfinnes, på en sträcka Af ungefär 1/4 mil, i Hjelmaren utskjuter icke mindre än 14 små uddar, hvilkas namn, alla slutande på rik, hafva en egenomlig forngammal klang, ss: Gogsrik, Byrik, Årik, Ugrik, Lindrik, Styrik, Korik, Åsrik o.s.v".

Denna tradition återges av Joel Wikberg i "Götlunda från forntid till nutid" (1950) på följande sätt: "I gravfältet på Lungersås "Kung Siggas Sten", väl bibehållen. Med hövdingen i spetsen utbyggdes Lungerområdet till ett ordnat samhälle, där folket levde sitt dagliga liv under strängt iakttagande av hedniska seder och bruk. Överst på åsen ligger ännu deras begravningsplats med båtformiga stensättningar. En sådan är 8 meter lång och 2,7 meter bred. Inom denna ram står en runsten, som folket i trakten kallar "Kung Siggas sten" eller helt enkelt "Kungsstenen"....

"Åsakungen" regerade samtidigt över nio rikena. Efter hjälmarsänkningen förenades dessa så småningom till sammanhängande betesmarker väster och öster om Lungersås. Kring runstenen låg Kungarik, i öster Årik, Korik och Stirik samt i väster Byrik, Goxrik, Uggelrik, Lindrik och Askrik."

Det är ur runsynpunkt intressant att stenen i bygden har förknippats med en person med namnet Sigge. På stenen omtalas nämligen att "Helgulv och Gerlev de gjorde (minnesmärket) efter Sigmund, sin broder". Sigge är en kortform till namn som börjar på Sig-, alltså också till namnet Sigmund. Detta pekar på att bönderna i trakten ännu långt fram i tiden kunde tyda åtminstone vissa delar av inskriften. — Jämför Nä 11 ovan.

I ETT BREV 1928 11/8 nämner E. Floderus en ”okänd runristning” nära Nä 31: ”Strax S om den Ö stäven ligger i markytan en jordfast sten med en plan översida omkring 7 x 6,3 dm. På denna finnes följande ristning: suin rutle Att det skulle röra sig om ett falsifikat är ej troligt.” Han framhåller också att ristningen ej hade observerats av vare sig Hofberg, Brate eller Sune Lindqvist.

— Ett senare brev från Floderus besvarades av Otto von Friesen 1928 5/9: ”Onekligen verkar suin rutle skäligen modernt, och man skulle kunna gissa att det är en Röttle-bo Sven som på detta sätt förevigat sitt namn. Röttle är en by och hamnplats vid Vättern och Grenna i n. Småland.” — Inskriften tolkas numera suin rulle. Sven B. F. Jansson skriver i Närkes runinskrifter (1975), s. 100, att den ”utgör namnen på två skolpojkar, Sven och Rudolf (”Rulle”), som, efter vad jag tog reda på vid runskriftsinventeringen (1950), hade roat sig med att — för nu drygt 50 år sedan rista sina namn på den flata stenen. Platsen med sina många fornminnen och runstenen föreföll dem lämplig. Att varken Hofberg, Brate eller Lindqvist observerade denna ”runristning” är sålunda ej ägnat att förvåna.”

Nä 32. Runeberg, Urvalla. Götlunda socken. — Stenen står ”i lägenheten Runebergs trädgård, 300 m N om gamla landsvägen Arboga-Örebro, den s.k. ”Ramstigen”, 3 meter V om vägen till Urvalla”. Se *fig. 7*.

Richard Dybeck menar att stenen har flyttats. Han skriver 1873: ”De äldste i trakten säga sig hafva hört att han förr varit längre norr ut. Der är å ett högre ställe på östra sidan om byvägen ett stenskepp – 27 fot långt och 8 fot bredt öfver midten – till sammansättningen fullkomligt liknande runoskeppet vid Lunger ... och med gammalt märke inuti efter stembrott. Jag tror att runstenen stått i detta skepp.”

Så är knappast fallet. Liknande myter har ofta uppstått, ifall det nära en runsten har funnits en stensättning eller en gravhög. Man har då trott att runstenen en gång varit placerad inuti stensättningen eller uppe på gravhögen. Strax norr om Urvallastenen finns en stensättning och i Lunger råkar runstenen faktiskt stå inuti själva stensättningen. Det som stöder tanken på att Urvallastenen står på sin ursprungliga plats är att stenen enligt Erich Lagerqvist redan 1683 stod där den nu står.

Fig. 7. Nä 32. Runeberg, Urvalla. Götlunda socken.

Fig. 8. Nä 34. Nasta, Rinkaby socken.

Stenen har tydligen ursprungligen stått vid ”gamla vägen, och eftersom den är ristad på två sidor, har den troligen från början stått vänd så att den har kunnat ses av färdemännen från båda hållen”.

Runminnesmärket står alltså på sin ursprungliga plats, men säkert har det ändå ett samband med gravfältet, som utgör resterna av den gamla ättebacken i Urvalla. Vägen som passerar mellan runstenen och gravfältet går troligen i utkanten av detta gravfält.

Nä 34. Nasta, Rinkaby socken. — Stenen ”står rest 115 m V om allén till Nasta huvudbyggnad, 65 m Ö om en annan infartsväg till Nasta, 6 m N om landsvägen Örebro-Fellingsbro”. Se fig. 8.

Johan Hadorph skriver i sitt memorial inför Karl XI:s eriksgata om ”en gammal offersteen hwar-est ännu offras såsom i hedendomen”. I sin senare beskrivning av kungens eriksgata skriver han: ”På denne Steen hafwa enfaldigt folk ifrån hedenhös offrat emot Tandawärk och andra Krankheter. När någon hafwer offrat emot Tandawärk, så hafwer den och bijtet i Stenen som dhe närboendes witna; der finns och på en Kant närmast till vägen vthnött något af Stenen. Åhr 1672 denn 6. Junij lät iag samma steen afrijta, och sedan vpresa. Vppå samma Steen låge tå Knappenålar, halförer (= halvören), häcktor och Märlor, Nafwerhufwud, Spijkar, Nafwerjern och annat smått som tijt ofrat war. Nu är den icke så lempelig för deras widskepelse sedan han vprest är.” G. Herdman skriver i en anteckning i Glanshammars kyrkobok 1725 om stenen: ”märkwärdig äfwen therföre, at, som folket säger, skal i fordna tjder therwjd, mot missväxt och hård åhr, knoppnålar, solfwer etc. blivit offrade”. — Kyrkoherden i Glanshammar och Rinkaby under åren 1782-1800, Gustaf Kjellin, skriver: ”Wid Nasta-Stenen hafwa i fordna tider, då Hungersnöd infallit, knappnålar blifwit offrade.”

Nastastenen, med sin centrala placering i en tätbefolkad bygd, har varit känd av många människor och genom sin inskrift har den lockat till spekulation och till skapandet av myter.

Förmenta runstenar i Närke

I litteraturen finns också en rad uppgifter om runstenar som kanske aldrig har existerat. Här skall några sådana fall som avser Närke tas upp.

Frövi, Edsbergs socken. — Befallningsman Olof Brobourg meddelade 1683 följande: "J Fröwij ligger en gammal Munckesteen med Runska bökstafwer skrifwit." Ännu 1858 skrev Richard Dybeck: "En runsten med vidlyftig inskrift vid Frövi i Edsbergs socken, den jag för 12 år sedan såg och i hast afritade, finnes nu icke." Sven B. F. Jansson 1975 att, eftersom stenen trots noggranna efterforskningar inte har påträffats är det "mycket osäkert, om någon runristad gravsten verkligen en gång har funnits vid Frövi".

Kyrkan, Sköllersta socken. — 1683 lämnade befallningsmannen Andreas Law följande upplysning: "Uthj Skyllersta kyrkia en aff gammal graf, Steenen ofwer grafwen, medh Runna bookstäfwor, som nu icke läsas kunde, uthuggen."

Nils Gabriel Djurklou meddelade följande i Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863: "Den hos Liljegren under n. 1035 omnämnda runstenen 15 i Sköllersta kyrka torde endast vara en förvexling med någon af de derstädes befintliga äldre grafstenar från medeltiden, hvaraf afteckningar ... framdeles skola till Kongl. Akademien öfversändas."

Kyrkoherden Joh. Wahlfisk tycks ha löst gåtan, då han 1912 skriver att "det är blott en grafhäll med 7 runliknande bokstäfver, oregelbundet inhuggna å stenens midt, numera upprest på södra sidan i koret", som har förväxlats med en runsten.

Nikolaikyrkans tidigare, nu försvunna kyrkogård, Örebro. — I C. A. Gottlunds dagbok skildras 1821 14/7 en vandring på Nikolaikyrkans gamla, nu igenlagda, kyrkogård: "en ålderman hade en gammaldags sten full med runor. På mitten voro de gamla orden bort-huggna och i deras ställe dithuggit den dödes namn." Kyrkogården borttogs kort därefter, åren 1824-1826, och av den återstår nu endast en park omkring själva kyrkan.

Sven B. F. Jansson menar 1975 att det i detta fall verkligen kan ha varit fråga om en runinskrift. Det finns ”exempel på att man har tagit en runsten och behandlat den på ungefär samma sätt som i det av Gottlund beskrivna fallet”.

Kyrkan, Götlunda socken. — Från 1667 finns följande uppgift, meddelad av kyrkoherden Samuel Hallman i Götlunda: ”Een gammall Graff mitt för kyrckiodören vthi Wåknhuset, medh någre RuneBookstäfwer.”

Både Dybeck och Hofberg letade förgäves efter denna sten. Hofberg skriver härom i Föreningens för Nerikes folkspråk och fornminnen verksamhet under åren 1862 och 1863 att stenen ”icke återfunnits. Sannolikt har den vid kyrkans ombyggnad 1744 blifvit förstörd eller inlagd i muren.”

Alla uppgifter om stenen återgår på Samuel Hallman 1667. Sven B. F. Jansson konstaterar att ”det förefaller knappast troligt, att det har funnits någon runristad gravsten i Götlunda vapenhus”.

*

RUNINSKRIFTEN HAR alltid haft någonting av magi över sig. Redan under sin samtid betraktades runorna med vördnad av dem som inte behärskade runkonsten. De runkunniga understödde det magiska genom att använda lönnrunor, d.v.s. runor som det fordrades en kunskap utöver det vanliga för att kunna tolka.

Minst lika kraftigt har eftervärlden kommit att fångas av runornas magi. Senare generationers kunskaper om runskriften har ofta varit starkt begränsade. Samtidigt tycktes runskriften förmedla hemlighetsfulla budskap från en förgången tid. Detta blev en god grund för uppkomsten av myter och övertro, som var tänkta att hjälpa till att förklara något av det hemlighetsfulla bakom runskriften men oftast i stället fördunklade bilden. Så skapades sådana myter som här har berörts.

Karolinare på utflykt i runstensland

SÄLLSKAPET ÖREBRO-KAROLINARE i Stockholm och brodersällskapet i Örebro genomförde den 28 maj 2005 ett gemensamt vårmöte som omfattade både ett antal runstenar och ett besök i det splitter nya biblioteket på Karro. En gemensam lunch serverades i restaurang Sommarro i Adolfsberg, vilket gav lite extra nostalgistämning åt mötet.

Stockholmssällskapet gjorde resan per buss med Götlunda kyrka som första anhalt, där örebroarna anslöt. Per-Axel Wiktorsson berättade kunnigt och entusiastiskt om de runstenar som uppsöktes i Götlunda och Rinkaby socknar. Efter lunchen samlades man i nya biblioteket där Erland Bohlin berättade allt som är värt att veta om detta efterlängtrade tillskott till Karros byggnader.

Olle Vävare

*Samling kring Ur-
vallastenen (ovan), i
nya biblioteket (t h)
och på trappan vid
Sommarro (nedan).*

Från vår skola

Skolverksgranskning och nytt bibliotek

Av gymnasiechef Leif Lindström

LÄSÅRET 04-05 SLUTADE med sedvanlig högtidlig avslutning i aulan den 10 juni. Förutom det traditionella innehållet kryddades anrättningen med ett jubileumsbesök av 1955 års avgångselever, en grupp på 20-talet herrar. Tom Saldeen, pensionerad medicinprofessor från Uppsala, höll ett bejublat tal till årets avgångselever där han både kunde anknyta till tidsandan under 50-talet och samtidigt rikta sig in i framtiden.

Vi har gjort så ett par gånger tidigare, då jubileumsgrupper förlagt sina återsamlingsmöten till studentdagen, att jag bett någon jubilar tala till årets studenter. Det har varit mycket uppskattat, och ta det gärna som ett tips: om någon läsare av dessa rader planerar en jubileumsträff kanske det kan ske under dessa former?

Vi gillar tanken att stärka länkarna mellan olika årgångar på skolan, och vi tror det är ytterligare ett gott sätt att verka för att stärka skolidentiteten som vi alla värnar om.

DET ÄR framförallt två speciella företeelser under läsåret som jag skulle vilja uppehålla mig vid denna gång. Den ena är den av Skolverket föranstaltade utbildningsinspektion som genomfördes under höstterminen och som resulterade i en rapport på vårkanten. och den andra är renoveringen och tillbyggnaden av biblioteket.

Skolverket har regeringens uppdrag att under en sjuårsperiod inspektera landets samtliga skolor, från förskolor till Komvux. Bakgrunden är naturligtvis den skolpolitiska debatt som rasat under några år och som kommit att handla om ökade klyftor mellan kommuner, skillnader i betygsättning och kommunernas bristande resurstilldelning med därtill hörande sjunkande utbildningskvalitet.

Örebro kommun kom tidigt under perioden och under hösten besöktes samtliga enheter av inspektionsgrupper från Skolverket i Linköping. På Karolinska skolan hade vi ett tre dagars besök i månadsskiftet september-oktober av inspektionsgruppen, som bestod av två undervisningsråd. Redan tidigt på hösten hade gruppen rekviderat skriftligt material i form av handlingsplaner, informationsmaterial och skolans policy li olika frågor, så de var väl förberedda.

Inspektionen innebar lektionsbesök och samtal med representanter för olika kategorier på skolan — elever, lärare, övrig | personal, skolläring och föräldrar.

UTREDNINGEN KOM att riktas mot sju områden, som ansågs särskilt väsentliga för att säkerställa att eleverna får den omsorg och utbildning som de har rätt till enligt nationella bestämmelser. Dessa sju områden, som granskats utifrån flera olika aspekter och frågeställningar, var:

- Normer och värden
- Kunskaper
- Arbetsmiljö och delaktighet
- Pedagogisk verksamhet och undervisning
- Styrning, ledning och kvalitetsarbete
- Tillgång till omsorg, pedagogisk verksamhet och utbildning
- Resurser

Deras rapport kom under april 2005, och vi kunde med entusiasm gripa oss an att sprida resultatet till alla grupperingar.

Utrymmet här tillåter inte att kommentera allt, men i stort bedömdes Karolinska skolans verksamhet mycket positivt.

I den sammanfattande bedömningen läser vi: ”Inspektörerna bedömer att verksamheten i Karolinska skolan övergripande är av god kvalitet. Skolans resultat av arbetet kring normer och värden är av mycket god kvalitet. Likaså arbetar skolan mycket bra med att motverka alla former av kränkande handlingar. Arbetet med programmålen är på flertalet program mycket uppskattat och flertalet elever når mycket goda resultat när det gäller det pedagogiska arbetet. Personalens formella utbildning är mycket god och skolans tillgång till övriga resurser är bra”.

I början på höstterminen 2004 gjorde en grupp elever en studieresa till New York. Eleverna stod själva för resekostnaderna, men detta sätt att finansiera studieresor ifrågasätts i Skolverkets rapport. En härlig höstdag hade man i alla fall i Central Park på Manhattan!

EN MYCKET nöjd och stolt gymnasiechef var inte förvånad över rapportens innehåll, men sällsynt glad att få de positiva vitsorden från oberoende granskande ögon. Samtidigt var han ödmjukt medveten om att det finns saker att rätta till.

Självklart pekade nämligen inspektionen också ut ett antal förbättringsområden, där man funnit att vi inte varit så framgångsrika. Vi måste i framtiden lägga oss vinn om att bland annat utöka elevernas ansvarstagande, inflytande och delaktighet i sin utbildningssituation i vissa klasser, fördjupa diskussionerna kring bedömning och betygsättning samt utveckla informationen om elevers rättigheter.

Vi har utvecklat en tradition på skolan att eleverna själva måste bekosta exempelvis miniräknare och hela eller delar av resekostnaderna vid internationella utbyten, och det måste vi ompröva.

Vi tycker att det har varit mycket nyttigt att bli bedömda av Skolverkets utbildningsinspektion, och vi kan nu med fog konstatera att Karolinska skolan står stark inför de kommande läsåren.

Vårdag på Karros skolgård. I bakgrunden den nya biblioteksbyggnaden.

EFTER SJU sorger och åtta bedrävelser — lågt räknat — står nu skolans nya bibliotek färdigt att nyttjas fullt ut. Den som följt årskrönikorna under en period förstår att ett långt och mödosamt arbete nu äntligen krönts med framgång.

Redan före millennieskiftet hade vi högtflygande planer på nybyggnation, där biblioteket spelade en central roll. Vi har länge sökt skapa en lärmiljö på skolan där biblioteket skall ha funktionen som det pedagogiska navet och den centrala mötesplatsen på skolan.

Förväntningar har byggts upp och raserats ett antal gånger innan vi nu i början av maj 2005 kunde inviga den nya skapelsen. Nytilskottet dockar an mot gamla biblioteket i bottenplanet och aulan i ett luftigt övre plan med mycket ljusinsläpp genom stora fönster. Vi har alltså fått en tillbyggnad till huvudbyggnaden på cirka 100 kvadratmeter som sträcker sig norrut på skolgården mot Sibirien-Nybyggnaden.

Redan innan de stora byggprojekten avskrevs hade vi en bärande idé om hur vi ville ha det, och även om vi i slutänden inte lyckades få till det stora lyftet så har mycket av ursprungsidéerna kunnat föras in i det mindre, slutliga, sammanhanget. Jag vill i detta sammanhang rikta ett tack till medlemmarna i den byggrupp som företrätt skolan och som Jobbat idogt i flera år med förberedelserna. I gruppen har bibliotekarie Ingrid Selnes, biblioteksassistent Agneta Hagerud och rektor Lars Hallmén deltagit tillsammans med representanter för fastighetsägaren (Örebro Kommunfastigheter) och entreprenörer. Huvudansvarig för upprättandet av ritningar till byggnaden har varit arkitekt SAR Eva Robertsson.

Biblioteket invigdes den 10 maj av Birgitta Lindquist, Örebroförfattare och äkta "pilt" (se bild härintill). Birgitta tillhörde en av de första årgångarna av kvinnliga studerande på Karro. Hon är numera bosatt utanför Paris och såg det som ett stort och ärofyllt uppdrag att inviga "kulturens högborg" på sin gamla skola.

I SAMBAND med nybyggnationen har de gamla bibliotekslokalerna fått en rejäl ansiktslyftning och totalt har skolan fått en efterlängtdad mötesplats på 400 kvadratmeter som vi är mycket nöjda med. I biblioteket finns nu cirka 17 000 bokvolymmer, en [tidskriftshörna med cirka 100 tidskrifter, 85 studieplatser och tio datorer. Eleverna har också möjlighet att låna bärbara datorer att arbeta med i biblioteket.

Vi stärker också personalsidan med att anställa ytterligare en bibliotekarie. En annan idé vi kommer att ta fasta på är att nyttja det nya biblioteket som en kulturell mötesplats där musik, diktläsning och dans kommer att få ta plats. Vi får se vad vi hittar på.

Avslutningsvis bjuder jag in alla läsare av denna krönika att besöka skolan och särskilt vårt nya bibliotek, det första byggtillskottet av dignitet sedan 1936, då Nybyggnaden uppfördes.

STIPENDIATER. 2005 års stipendier ur sällskapens fonder tillföll: Gellerstedts fond (11.000 kr) Elin Höglund NV3A; Widlunds fond (9.000 kr) Marcia Rubio Hrenandez SP3D; Jubileumsstipendiet (5.000 kr) Malin Ångman SP3A; Ursings fond (1.500 kr) Sanna Jansson SP3A; Ericssons fond (1.000 kr) Rickard Lindholm SP2R

Leve Lars Wivallius!

HAN VAR visserligen en odräglig typ, skurk och bedragare, i högsta grad tjuvaktig, tydligen också samvetslös vid behov. Men han var också en lyriker av det unika slaget, och det är som gudabenådad skald han lever kvar i vårt minne. Många av oss Karro-elever har stretat med hans ”Klagovisa över denna torra och kalla vår” under körsångstimarna, men det är bara en av hans fina poetiska verk.

De har alla det gemensamt att de skrevs i kalla och råa fängelsehålor och häkten. Sådana satt han många gånger i som straff för bedrägerier av skilda slag.

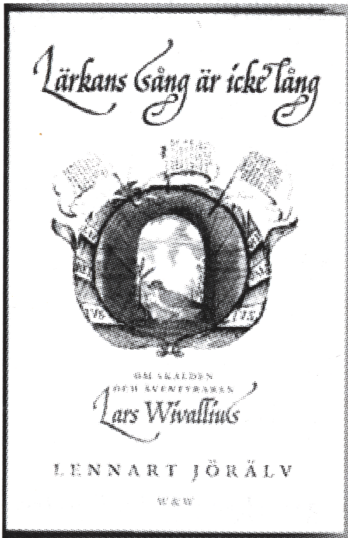
Främst tack vare litteraturforskaren Henrik Schück, som gav ut en biografi över Lars Wivallius 1893, känner vi skaldens liv in i minsta detalj. Källorna utgörs huvudsakligen av domstolsprotokoll där Wivallius mångordigt beskriver sina förehavanden för att framstå som oskyldig. När han framträtt under namnet ”Erik Gyllenstierna” och gift sig till en stor Skånegård angav han inför domstolen i Kristianstad att det var ett missförstånd.

Han hade inte sagt ”Jag är Erik Gyllenstierna” utan ”Jag är icke Gyllenstierna”!

Nu har journalisten, författaren och örebroaren Lennart Jörälv gett ut en mycket läsvärd biografi över skalden och äventyraren Lars Wivallius med den sköna titeln *Lärkans sång är icke lång* (W&W 2005). För mig blev denna bok en stor läsoplevelse. Av det rika källmaterialet har Jörälv sammanställt en roande berättelse om den förste verkliga poeten och visdiktaren i svensk litteratur. Det är en unik levnadshistoria som beskrivs med början i Vivalla by och Örebro Schola under 1610-talet till det dystra slutet i april 1669, då änkan fick tigga rege-

ringen om ett penningbidrag för att kunna begrava sin make. Hon beviljades 50 riksdaler silvermynt, och Lars Wivallius fick en gravplats på Katarina kyrkogård.

Olle Vävare

Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm Styrelse 2005-2006

Ordförande

Lars Blomberg
Rådmanngatan 84
113 29 Stockholm
Tel. 08-30 30 57

Skattmästare

S O Johansson
Fyrfatsvägen 23 A
141 59 Huddinge
Tel. 08-778 60 42
fn-olle@swipnet.se

Sekreterare

Rolf Rulander
Fruängsvägen 10
194 52 Upplands Väsby
Tel. 08-590 802 07
rulander@hem.utfors.se

Ledamöter

Elisabeth Ankarcrona
Bengt Ekström
Jan Mårtenson
Olle Vävare

Sällskapet Karolinare i Örebro Styrelse 2005-2006

Ordförande

Erland Bohlin
Mejramvägen 32
702 18 Örebro
Tel. 019-33 22 01
erland_bohlin@hotmail.com

Kassör

Bo Engström
Studievägen 9
702 17 Örebro
Tel. 019-611 37 40
bo.engstrom@comhem.se

Sekreterare

Ulf Rasmusson
Sätra Gränd 47
702 28 Örebro
Tel. 019-24 01 24
ulf.rasmusson@swipnet.se

Ledamöter

Lars Carback
Lars Hallmén
Jan Hultgren
Gunilla Torpfeldt